

A SZOVJET ANTROPOLOGIAI KUTATÁSOK HELYZETÉRŐL

II. Főbb kutatási irányok, munkák, problémák

Az embertani kutatásoknak, különösen az 1930-as évektől, három fő kutatási iránya alakult ki, amely a II. világháború után is folytatódott. Ezek: az Antropogenezis, az Etnikai antropológia és a Morfológiai antropológia. A kutatások ma is e három irányban folynak, mely kifejezésre jut mind a szak-kutatók tevékenységében, mindpedig a hallgatók és az aspiránsok képzésében. Mindamellet ezek közül viszonylag az etnikai antropológia területén való tevékenykedés volt a legintenzívebb, különösen a II. világháború után. Ezzel van összefüggésben az a nagyszámú expedíció, amelyet az elmúlt 10 évben az egyes szakintézmények szerveztek a Szovjetunió majdnem egész területén. Ez kifejezésre jut az elmúlt időszakban megjelent tanulmányokban, monográfiaikban. Az etnikai antropológiához véve a történeti embertant, különösen A Néprajzi Intézet antropológiai osztályának tagjai végezték a legintenzívebb kutató és publikációs tevékenységet. Az utóbbi években a Sz. U. paleoantropológiája mellett megjelent DEBEC professzornak a kamesatkai antropológiai kutatásokról írott monográfiája és jelenleg előkészítés alatt van az ugyancsak általa vezetett kaukázusi expedíció munkájának az anyaga. A közeljövőben várható M. G. Levin monográfiájának a megjelenése, amelyben a Távolvelet népeinek etnikai embertanával és etnogenezisével foglalkozik, a paleoantropológiai anyagot is felhasználva. Ez évben tovább folytatta munkáját a nagyorosz etnikai antropológiai expedíció a közép Volga vidékén BUNÁK professzor vezetésével. Ugyanakkor komplex expedícióban vettek részt Udmurtiában az egyetemi tanszékről AKIMOVA és a II. évfolyam hallgatói. Ezenkívül Ukrajnában és Burját-mongoliában is ilyen irányú kutatás folyik.

Az elmúlt években BUNÁK professzor mellett BASKIRJOV, az egyetemi tanszék docense folytatott morfológiai kutatásokat, elméleti és gyakorlati vonatkozásban, különösen a gyermekek növekedési differenciáiról a fizikai fejlődés korrelációs értékelésének kérdésével kapcsolatban. A közeljövőben várható évtizedes morfológiai kutatásainak monográfikus megjelenése.

Az antropogenezis problémáival különösen az Embertani Tanszék és Kutatóintézeti Laboratórium kutatói foglalkoztak és foglalkoznak, azonban éppen ezzel a szakterülettel kapcsolatban kell megemlíteni a szovjet szak-kutatások publikációs nehézségeit. Arról van szó, hogy a jelentős múlttal rendelkező szakfolyóirat, az Antropologicseszkijszurnál 1938-ban megszűnt és az azóta eltelt években megjelentetését nem lehetett biztosítani. Bár az etnográfusokkal közös szakfolyóiratokban (Krat. SzooB; Szov. Etn.; Trudi. In. Etn.; Szbornyik Muz. Etn. Antr.) egyes embertani cikkek és tanulmányok, sőt néha monográfiaik helyet kaptak, mindamellet a Zsurnált ez a megoldás teljes egészében nem helyettesíti. Különösen primatológiai tanulmányok nem jelen-

tek meg az említett ok következtében, amint arra Sz. P. TOLSZTOV az ez évi leningrádi értekezlet bevezető előadásában rámutatott. A munkák között meg kell említeni GERASZIMOV ez évben megjelent nagyterjedelmű monográfiáját (Vosztanovlénjije Lica po cserepu) amelyet egyébként doktori disszertációként ez év júniusában megvédett. A morfológiai kutatások főleg a Kutatóintézeti Laboratóriumban összpontosulnak. Ezenkívül nemcsak a moszkvai, hanem a többi kutatóhelyek is végeznek vizsgálatokat morfológiai és etnikai-antropológiai irányban.

Itt kell még megemlíteni a biometrikus képzésnek a problémáját is, amelynek lényege az, hogy bár a II. világháború utáni időszakban az ember-tanszakos hallgatók részére folytatódtak a variációs statisztikai előadások, azonban a végzősök aspirantúra esetén más irányba orientálódtak és a moszkvai kutató intézet Biometrikai Laboratóriumának munkatársai ez ideig nem kaptak az oknál fogva segítséget. A következőkben áttérek a vezető antropológusok életrajzi adatai rövid ismertetésére.

III. Vezető antropológusok

I. BUNÁK Viktor Valérianovics 65 éves (1891) D. N. ANUCSIN tanítványa 1922-től intenzíven vett részt a Tudományos Kutatóintézet munkájában, amelyet ANUCSIN halála után 1949-ig vezetett. Párhuzamosan az egyetemi tanszék professzora volt. 1949-től 1953-ig a leningrádi Múzeum-i Embertani osztályon dolgozott, majd azóta a moszkvai Néprajzi Intézet Embertani Osztályán folytatja munkáját. A II. világháborúig részt vett a nemzetközi antropológiai életben és több tanulmánya jelent meg a Standardisation Anthropologique Synthetique nemzetközi szaklapban. Külföldön és nálunk is a szovjet antropológusok közül Bunák neve és tevékenysége a legismertebb. Az antropológia minden részletterületén jelentős tevékenységet fejtett ki. Mindamellet főleg a morfológia egyes problémáinak a megoldásán dolgozott hosszú éveken keresztül. Megszervezte az alkalmazott emberméréstani munkákat, a ruha, cipő, fejkészletek és más használati tárgyak standardjainak meghatározásához. Foglalkozott a rassz-rendszerek problémáival is. Paleoantropológiai tevékenységéből megemlítem az örményországi vaskori koponyákról írt tanulmányát. (A. Zs. 1929, Lalaján ásatása 1905—7. 1941-ben társszerzője volt az első Szovjet Embertani Tankönyvnek és ugyanakkor adta ki Antropometria c. könyvét is. Fontos munkája a Crania Armenica, és az 1951-ben írt nagy tanulmánya a beszéd eredetéről az antropológiai adatok alapján. (Trudü XVI. kötet.) Munkássága folyamán számos aspiránsa volt. Az elmúlt években fogott hozzá a Nagyorosz Antropológiai Expedíció megszervezéséhez, amely 4—5 év alatt befejezi az orosz nép európai tömbjének vizsgálatát.

2. DEBEC GEORGIJ FRANCEVIC 51 éves (1905), Tomszkban született és a helyi gimnázium elvégzése után az irkutszki egyetemen folytatta tanulmányait mint régész szakos. Az egyetem elvégzése után orientálódott a paleoantropológia felé és első jelentős tanulmánya a Bajkál melletti neolitikus koponyák vizsgálatáról szól. Az 1920-as évek végén került át a moszkvai Embertani Kutató Intézethez és aspirantúráját ott végezte el. A 30-as években folytatta az ország koponyagyűjteményének a tanulmányozását, amely által nemcsak doktori disszertációjának anyagát teremtette meg, hanem a paleoantropológiát mint új tudományágat. 1945 után ő kezdeményezte a horizon-

tális profilizáció vizsgálatának bevezetését az embertani kutatásokba. Hosszú ideig az Északázsia nevű kutatótársaságban képviselte az embertant. Nevéhez fűződik a Sz. U. egyes területeinek etnikai antropológiai feldolgozása, a szibériai, a kamsatkai, a kaukázusi, a baltikumi, a fergánai és az ukrainai expedíciók keretében. Kezdeményező szerepe volt a gruz, az eszt és az azerbajdzsáni helyi embertani kutatások megszervezésében. Tudományos nevelőmunkájával is ezt a célt valósította meg, amennyiben az elmúlt években nemcsak orosz, hanem gruz és eszt aspiránsok képzését irányította. Elsőként ismertette 1941-ben a híres Tesik-tasi neandervölgyi korbelt leletet a taskenti Filiál kiadásában és azzal kapcsolatos nézeteit Weidenreich-hel szemben a moszkvai Kutatóintézet 1946-os Tanács-ülésén megvédte. Tudományos munkáinak száma kb. 50. 1940 óta a biol. tud. doktora. Legutóbb részt vett a leningrádi ösztövetségi néprajzi értekezlet embertani szekciójának megszervezésében, valamint a Szovjet delegáció vezetőjeként a Philadelphiai Nemzetközi Embertani Kongresszuson.

3. GREMJACKIJ MIHAIL ANTONOVICS 69 éves (1887), Szmolenszkben született és a helyi gimnázium elvégzése után 1907 és 1912 között egyetemi tanulmányait Moszkvában végezte az állatfiziológia köréből. 1919-ig Pjatygorszkban a természetrajz gimnáziumi tanára. 1919—21-ig a Galicinszkij Mezőgazdasági Intézetben dolgozott. 1921—1925-ig az Embertani Tanszéken Anucsin mellett asszisztens. 1925 és 1931 között a Timirjazev Intézet Embertani Osztályán dolgozott ADLER és GAMBURCEVA mellett, sőt annak vezetője volt ADLER eltávozása után. 1929-től docens, majd 1933— napjainkig az Embertani Tanszék vezetője. 1935-től professzor és a biol. tud. doktora. Tevékenysége főként összehasonlító anatómiai primatológiai tanulmányaiban tükröződik, valamint az antropologenezisről írott munkáiban. Ezenkívül részt vett a Komi—zürjén, a középázsiai és turkmén expedíciókban etnikai antropológiai tanulmányok céljából. 1954 óta primatológiai kérdésekről levelet váltott HÜRZELER svájci professzorral. U. cs. 1954 nyarán 2 hónapos tanulmányúton ismerkedett a lengyelországi intézmények munkájával. 1927-ben egy, 1933-tól pedig 20 aspiránsa volt, jelenleg egy aspiránsnak a vezetője. A moszkvai Kutatóintézet Tud. Tanácsának elnöke. Tudományos munkásságából megemlítem a „felsőbb” és „alacsonyabb” rendű rasszok fogalmáról írt tanulmányát az ember-származástannal kapcsolatban (1935). Továbbá az Ologenizmusról írt kritikai értekezéseit (1933—34). Munkái általában a A. Zs. egyes számaiban jelentek meg. 1950-ben adta ki az Ember anatómiája c. tankönyvét 50 000 példányban. A tudományos tevékenység szempontjából Roginszkij professzor szerint Gremjackij érdeme elsősorban ezzel a könyvvel kapcsolatos, amelyben az ember anatómiáját biológusok és antropológusok számára átdolgozta, saját 2 évtizedes tapasztalatainak felhasználásával. Tudományos munkáinak száma: 68. Fontosabb népszerűsítő pedig 22. 1950-ben a Tesik-tasi tanulmánykötetért Sztálin-díjat kapott.

ROGINSZKIJ JAKOV JAKOVLEVICS 61 éves (1895), Moszkvában született, ahol a gimnázium elvégzése után 1914—1925-ig az egyetemen folytatta tanulmányait. 1921-től ANUCSIN tanítványa, 1925—28-ig aspiráns. Kezdetben BUNÁK irányítása alatt dolgozik az Embertani Kutatóintézet Antropometriai osztályán, majd 1931-ig a Hadi Egészségügyi Intézet Központi Fiziológiai Laboratóriumában. 1931 óta az Embertani Kutatóintézetben és a Tanszéken dolgozik. Már aspiráns korában előadást tartott általános embertanból etnológus hallgatók részére. 1934-től docens. 1950-től professzor. 1935-ben fél éves

tanfolyamot tartott a Voronyezsi Egyetemen biológusok számára, 1938-ban pedig Leningrádban néprajzosoknak, szintén ált. emb.-tanból. 1945 óta a pszichológus hallgatók részére rendszeresen tart 70 órás tanfolyamokat tanszéki elfoglaltsága mellett.

1946-ban 70 pályázó közül a Poly- és Monocentrizmus elméletéről írt monográfiájával elnyerte a moszkvai egyetem Lomonoszov-díját. 1938-ban a biol. tud. kandidátusa, doktori disszertációját pedig 1948-ban védte meg, a mono- és policentrizmus tárgykörből. Tevékenységének 2 főiránya az antropogenezis, különös tekintettel a Homo sapiens eredetére és a morfológia, főleg a növekedés korreláció és a változékonyság problémája (szomatológiai és kraniológiai anyagon egyaránt). 1926-ban a burját mongol expedícióban, 1927-ben az észak bajkái és 1928-ban a Jajlai expedícióban vett részt. 1925—31 között 6000 polgári egyént (fém és textilmunkásokat) és 10 000 katonát vizsgált meg. Tudományos tevékenysége folyamán 15 aspiránssal foglalkozott. Jelenleg 2-nek a vezetője. Egyetemi előadásait az etnikai antropológia köréből tartja. Cikke jelent meg a Fülöp-szigeti tud. folyóiratban (1941), a Neue Welt-ben (1946), Syntheseben (1947). 1955-ben kiadta az Embertan alapjai c. tankönyvet Levin részvételével. Tudományos munkáinak száma 50, a népszerűeké 4, ezek közül az egyik a SzÜ 53 lapjában jelent meg.

5. LEVIN MAXIM GRIGORJEVICS 52 éves (1904), a grodnói kormányzóságban született és 16 éves korában került a moszkvai egyetemre. ANUCSIN, BUNÁK és KUFTYIN tanítványa. Az egyetem elvégzése után a népkutató múzeumban dolgozott 1927—1935-ig. Majd 1943-ig a Kutatóintézet és a Tanszék tudományos titkára volt. 1935—1940 között elvégezte az orvosi egyetemet. Egyetemi előadásokat 1937 óta tart, az embertan és a néprajz köréből. 1943 óta a Néprajzi Intézetben TOLSZTOV helyettese és az embertani osztály vezetője. Kezdetől a Kratko Szobcs. szerkesztője és a Szovjetszk. Ethnogr. szerkesztőségének tagja. 1925—1928-ig aspiráns, 1938-tól a tört. tud. kandidátusa, ugyanaz évtől docens. Több expedíciónak volt tagja, illetve vezetője. Így 1926-ban Tuvában Bunák vezetésével mellett a tuvaiakat vizsgálta. 1927-ben a Bajkál menti expedícióban vett részt Reginszkyjjal, ekkor a tunguz-evenkik néprajzát vizsgálták. 1929-ben az Altaj-vidéken vizsgáltak, 1930—32-ig az Ohocki tenger tájékán és 1935-ben a jakutok közt végeztek embertani vizsgálatokat. 1941—42. évben a turkméneket vizsgálták meg, majd ezt a munkát 1946-ban középázsiaiában a koreai átvándorlók, dunkánok, kasanok és ujugurok vizsgálatával folytatták. 1947-ben az Amur mentén vizsgáltak. 1952-ben pedig Burjátia népének embertani összetételét kutatták. Levin embertani és néprajzi kutatóútjain több mint 10 000 egyént vizsgált meg. Jelenleg a szakmai adminisztratív, tudományos oktatói és kutatói munkában egyaránt folytatja tevékenységét. Két néprajzos és 1 embertanos aspiránsa van. Munkáinak száma kb. 100, ebből tudományos 51.

6. BASKIROV PJOTR NYIKOLÁJEVICS 59 éves (1897 Gorkij) a moszkvai egyetemet 1928-ban végezte. ANUCSIN, BUNÁK, KUFTYIN, GEMJACKIJ tanítványa. 1930-ig a Népkutató Múzeum tud. munkatársa. 1930—31-ben a Varróipar Tudományos Kutatóintézetében a standardizáció területén dolgozott. BUNÁK és ZENKEVICS mellett ő foglalkozott ilyen irányú problémákkal intenzívebben. 1931—1935-ig a Tud. Kut. Int.-ben dolgozott. Majd iskolásgyermek fizikai fejlődését tanulmányozta. 1936—38-ban Varróipari Technikumban tartott előadásokat az ember anatómiája és morfológiája tárgyköréből, usz. a Központi Textilintézetben. 1938—43 között az Embertani Tanszék

asszisztense, majd a biol. tud. kandidátusa. Több mint 15 expedícióban vett részt az Ural, a Kaukázus és a Központi vidékek körzeteiben. Jelenleg docens, munkáinak száma kb. 20. A morfológia elméleti és gyakorlati kérdéseiről.

7. AKIMOVA Mária Sztyepanovna 41 éves. 1938-ban végzett az ember-tani tanszéken és 1941-ben a biol. tud. kandidátusa. Másfél évig Frunzéban dolgozott Közép-Ázsiában. A Közép-Volga vidék népeinek etnogenezisével foglalkozik, a tanszék docense. 18 expedícióban vett részt. 1943 — régészeti előadásokat, anatómiai, kraniometriai és oszteometriai gyakorlatokat tart. Eddig 10 tanulmányát publikálták, amelyekben 3000 élő és kb. 500 paleoantropológiai lelet eredményeit ismertette.

8. GLEZER ILIA IZÁKOVICS 1954-ben végzett a tanszéken, levelező aspiráns, a mikroanatómiai laboratórium vezetője. A nagyagy IV-es (mozgató) mezőjét tanulmányozza, valamint annak a X-es mezővel való kapcsolatát. Kutatásának területe egyébként a Lobus frontális a 47-es mező kivételével, különös tekintettel az idegsejtdendritek ontogenetikus sajátosságaira (újszülött-től 18 évig).

9. AUL JUHAN MIHKEL 59 éves, a Tartu-i egyetem zoológia tanszékén az embertani kabinet vezetője. 1940-ben docens, 1948-ban a biol. tud. doktora. 1936—38 között 15 000 egyént vizsgált meg. Részt vett a koppenhágai nemzetközi embertani kongresszuson. Munkáinak száma 30, főleg embertani témájúak és a nyugat észtek, valamint más baltikumi népek, ill. csoportok (ladgallok, vidzeneiek) vizsgálatával foglalkoznak.

IV. Az embertan oktatásáról

Mint már említettem, embertanos szakképzés a moszkvai tanszéken folyik és emellett a tanszék előadói néprajzosoknak (Levin), pszichológusoknak és filozófusoknak tartanak előadásokat. A taskenti egyetemen OSANYIN professzor történészeknek és régészeknek ad elő embertant. Leningrádban JAKIMOV régészek és pszichológusok részére tart antropológiai és származástani előadásokat. A Tartu-i egyetemen az antropológia a zoológusok részére kötelező. (Ált. emb. 70 óra IV. éven. 32 óra gyak.)

A moszkvai tanszéken a képzés 1920 óta rendszeres és minden évben á. 5—8 ember végezte el tanulmányait. A hallgatók az első évben általános jellegű tárgyakat hallgatnak (anatómia, zoológia, kémia stb.) s ennek megfelelő nyári két hónapos gyakorlaton vesznek részt. A II. évtől szakosodnak embertanra, és az előadásokon kívül 8—10 órás gyakorlaton vesznek részt, az antropogenezis és az agymorfológia, valamint a kraniometria köréből. A negyedéven külön szemeszterben foglalkoznak hematológiával (6 óra), fotográfiával (6 óra), mikrofotográfiával (6 óra), mikrotechnikával (6 óra) és odontológiával (3 óra). Minden oktatási év végén régészeti, majd élővizsgálati expedícióban vesznek részt. Ezt azonban megszabja a hallgatóknak a diplomamunkája, amelyet a III. éven megkapnak és egy vagy két nyáron a kiegészítő munkákat ehhez végzik el.

Az elmúlt években inkább etnikai antropológiai jellegű volt a diplomamunkák jelentős része, ez év júniusában azonban több morfológiai téma-dolgozat került megvédésre.

A legutóbbi diplomamunkák a következők :

1. *A fiatal gyermekek (4—7) évesek medencehajlásának és gerinchajlatainak változékonysága kölcsönös feltételezettségükben.*

2. *A mell kerülete nőknél mint alapvető mérték a konfekció készítmények tervezésében.*

3. *A női testsúly elméleti úton való meghatározásának kérdéséhez.*

4. *Bolgár anyag embertani jellemzése a mai Bulgária területéről.*

5. *Az alacsonyrendű szűk-orrú majmok — *Macacus hresus* és *Papio hamadryas* — csontos medencéjének ontogenetikai fejlődése.*

6. *Az északkaukázus és a délorsz sztyeppék korai lakosságának paleoantropológiájához.*

7. *A koponyaiüreg és endokrán köbtartalom alakkapcsolata az embernél. (Férfiszériák szerint).*

Ezekből a diplomamunkákból is látható, hogy a tanszék széleskörű képzést végez, mely által állandóan igyekszik biztosítani a szakterület ellátását. Az eddigiek folyamán a végzősök a moszkvai intézményeknél kaptak beosztást. (1—2 esettől eltekintve.)

A háború alatt több fiatal antropologus életét vesztette (Zsirov, Tatarinov) és az elmúlt évtizedekben 9-en mentek át az orvosi morfológiai vagy neurológiai területre. Mindamellet az embertani intézményekben dolgozó antropologus képzettségűek száma 58.

Az embertan jövője a Szovjetunióban biztosítva van, annál is inkább, mert GREMJACKIJ és LEVIN megállapítása szerint is a helyzet az utánpótlás szempontjából jobb, mint a 30-as évek végén.

Tóth Tibor

(A szakosztályban 1956. IX. 27-én előadott referátum II. része.)